

Д. Лаврик, аспірантка

Сумської державної університет, Суми

**РАСКРЫТИЕ ОСОБЕННОСТЕЙ МАТЕРИНСКОГО КОДА В
ЭТНОНАЦИОНАЛЬНЫХ КОНЦЕПТАХ «ОДИНОЧЕСТВО», «СЕРДЦЕ»,
«ДУША», «РАЗУМ»**

В статье исследуются этнонациональные концепты «одиночество», «сердце», «разум», их особенность, как комплексной структуры, объединять в себе культурные коды, где материнский является основным и максимально раскрывается в контексте художественного произведения.

Ключевые слова: *концепт, одиночество, сердце, разум, языковая картина мира, материнский код, концептуальный образ.*

Lavrik D., graduate student

Sumy State University, Sumy

**PECULIARITIES OF THE MATERNAL CODE, WHICH REVEALS IN
ETHNONATIONAL CONCEPTS «LONELINESS»,
«HEART», «SOUL», «MIND»**

The article deals with the concept «loneliness», «heart», «soul», «mind» and its peculiarities, as a complex structure, to combine different codes, the most important of them is maternal, which maximally are described in the context of belletristic compositions.

Key words: *concept, loneliness, heart, soul, mind, maternal code, conceptual type, linguistic worldview.*

УДК 811.111'277'06:305

А. Орел, канд. філол. наук

КНУ ім. Тараса Шевченка, Київ

**МАТЕРИНСТВО В ЕПОХУ ВІКТОРІАНСТВА:
ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ**

У статті вивчається лінгвокультурне відображення материнства у вікторіанську епоху, аналізуються лексичні засоби, що репрезентують образ матері у вікторіанських романах.

Ключові слова: *материнство, вікторіанство, лінгвокультурологія.*

Ставлення людства до материнства завжди було сповнене особливої поваги та водночас страху. Здатність жінки породжувати нове життя у багатьох культурах мала містичне

© А. Орел, 2014

значення, з матір'ю пов'язувались природні циклічні зміни, вона уособлювала родючість, весну, саме життя. Незважаючи на те, що образ матері завжди був об'єктом поклоніння (починаючи від античних Деметри, Кори, Ісиди та ін. до Діви Марії), материнство протягом століть розглядалося як єдина і обов'язкова роль жінки, пов'язана, перед усім, зі стражданнями та болем.

Поняття материнства тлумачиться сучасними вітчизняними дослідниками як базовий концепт, ключ до розуміння сутності індоєвропейської культури. [1], [3], [4]. При цьому материнство визначається як «один із базових архетипів картини світу» [4: 8], водночас автори наголошують на тому, що в різних культурах цей універсальний концепт «розгортається по-різному» [3: 213],

Цю статтю присвячено вивченню лінгвокультурного відображення материнства у вікторіанську епоху — час створення та одночасної руйнації гендерних стереотипів. Саме в цей період поняття материнства зазнає корінних змін. Перед усім це пов'язано з науковими відкриттями в галузі біології та медицини. Так, у 1847 р. було вперше застосовано хлороформ під час дітонародження, а у 1853 до цього засобу вдалися під час пологів королеви Вікторії. Це змінило віковічні уявлення про материнство та пов'язані з ним фізичні страждання. Водночас засоби контрацепції, які поширювались в Європі, не були популярними у Великобританії. У 1823 р. за пропаганду засобів, що контролюють народжуваність, було ув'язнено Джона Стюарта Міла. Як зазначає А. Бріггс [5], середня вікторіанська сім'я у 1860 р. мала п'ятеро або шестеро дітей, при цьому кількість дітей регулювалась тільки високою дитячою смертністю, про що свідчать тексти вікторіанських романів:

I've nursed five children, and buried three [...] and tended through croup, and teething, and measles, and hooping-cough [12: 371].

There was an interval of four years and more between Tess and the next of the family, the two who had filled the gap having died in their infancy [10: 24].

Надзвичайно висока смертність дітей пояснює те, що смерть дитини не сприймалася вікторіанською матір'ю та оточуючими настільки трагічно як сьогодні. Варто згадати, наприклад, епізод, коли помирає дитина героїні Т. Гарді, при цьому мати не намагається шукати медичну допомогу, а решта родини спить і не цікавиться тим, що відбувається

The household went to bed, and, distressed beyond measure, Tess retired also. She was continually waking as she lay, and in the middle of the night found that the baby was still worse. It was obviously dying—quietly and painlessly, but none the less surely. In her misery she rocked herself upon the bed. [10: 103].

Втім, для вікторіанських авторів характерне емпатичне ставлення до страждань матері, що, наприклад, підкреслюється вживанням прикметника *poor* в якості атрибута лексеми *mother*:

[...] poor, poor mother !she's so tired - she wants to go to bed. ' [7: 148]

'But mother wants you to come - poor mother - she cries so [8: 191].

Вікторіанській свідомості притаманна ідеалізація образу матері, подання його як еталону, з яким порівнюють інших:

But Margarethe caressed as a mother caresses her first-born [9: 36].

Accordingly they almost lifted her from the chair, in which she sat motionless, and taking her up as gently as a mother carries her sleeping baby [9: 252].

Водночас образ матері у романах є досить різноплановим, мати може надмірно піклуватися дитиною, або ставитися з байдужістю чи навіть з ненавистю, що передається лексемами з відповідним значенням:

1. Піклування:

Kind mother! how patiently and tenderly she had watched round that bed! [12: 244].

What will not a mother do for the benefit of her beloved ones? [12: 381].

Here it was that she tended her boy, and watched him through the many ills of childhood, with a constant passion of love. [12: 372.]

2. Байдуже ставлення:

During near two years she had scarcely spoken to the child [12: 428].

Rebecca did not care much to go and see the son and heir [12: 350].

His mother scarcely ever took notice of him [12: 362].

3. Ненависть:

[...] the mother's dislike increased to hatred: the consciousness that the child was in the house was a reproach and a pain to her. His very sight annoyed her. [12: 429].

I don't know how I felt about the baby. I seemed to hate it [7: 429].

При цьому дитина зображується або як надзвичайна цінність або, навпаки, непотрібний тягар:

1. Скарб, найвища цінність, смисл існування:

In this room was all Amelia's heart and treasure [12: 372].

The child was her being [12: 34].

2. Тягар:

I don't know how I felt about the baby. I seemed to hate it - it was like a heavy weight hanging round my neck [7: 429].

У творах вікторіанців немає навіть імпліцитних натяків на емоційні та фізичні почуття жінки, пов'язані з вагітністю, пологами та грудним вигодовуванням. Водночас вікторіанці не заперечують, більш того, навіть підкреслюють провідну роль материнського інстинкту у діях жінки по відношенню до дитини:

With a mother's instinct Mrs Clare had put her finger on the kind of trouble that would cause such a disquiet as seemed to agitate her son [10: 337].

She had only clear to her the mother's instinct, that she would go with her unhappy child [8: 498].

Вікторіанська мати водночас біологізується та романтизується. Як зазначає О. Кісь, „культура асоціює чоловіка зі здобутками, прогресом, суспільством і цивілізацією, і водночас тенденція „біологізувати” жінку, зводячи її „культурне” покликання до природного відтворення, репродуктивних функцій, є одним із найяскравіших виявів андроцентризму суспільного дискурсу. Вікторіанська свідомість сприймає материнську любов як ірраціональне почуття, яке не підвладне раціональному поясненню:

[...]motherly love ...has awarded to the female instinct joys how far higher than reason-blind beautiful devotions which only women's hearts know [12: 343].

'But where's the use of talking to a woman with babbies?' continued Bartle, 'she's got no conscience - no conscience - it's all run to milk!' [7: 240].

Прояви материнської любові описуються за допомогою лексики, що підкреслює силу емоційних проявів жінки, неконтрольований характер емоцій:

[...] she had stealthy and **intense raptures** of motherly love [12: 343].

Amelia, the gentlest and sweetest of everyday mortals, when she found this meddling with her maternal authority, **thrilled and trembled** all over with anger. Her cheeks, ordinarily pale, **now flushed up**, [...]. She **seized** the baby out of her mother's arms, and then **grasped** at the bottle [...] [12: 370].

[...] taking the boy to her breast, she **rocked** him in her arms, and **wept** silently over him in a sainted agony of tears [12: 480].

[...] then all of a sudden she fell to **violently** kissing it some dozens of times, as if she could never leave off, the child crying at the **vehemence** of an onset which strangely combined **passionateness** with contempt [10: 114].

Мовлення матері до дитини є надзвичайно емоційним:

"God bless thy diment eyes! And thy waxen cheeks! And thy cherry mouth! And thy Cubit's thighs! And every bit o' thy blessed body!" [10: 19].

Для опису жінки, охопленої материнським почуттям, вживається лексика зі значенням „надприродний”, „божественний”:

What matter was it that on the outside of the jar the eye of mere observation noted the words 'Keelwell's Marmalade'? The eye of maternal affection did not see them in its **vision of higher things** [10: 123].

She did not look like Sissy to them now, but as a being large, towering, and awful-a **divine** personage with whom they had nothing in common [10: 120].

When women are brooding over their children, or busied in a sick-room, who has not seen in their faces those sweet **angelic** beams of love and pity? [12: 588].

Ірраціональним почуттям є гордість матері за дитину, що вербалізується за допомогою лексем зі значенням „гордість”, „захоплення”:

Her mother's **pride** in the girl's appearance led her to step back, like a painter from his easel, and survey her work as a whole [10: 57].

The mother was getting fond of her tall, brown girl, the only bit of furniture now on which she could bestow her anxiety and **pride** [8: 299].

He stood tall on the hearth, a figure justifying his mother's unconcealed **pride** [6: 227].

Материнська гордість пов'язана з бажанням матері демонструвати іншим свою дитину та її здобутки:

"Think of him writing such a hand, and quoting Greek too, at his age," the **delighted** mother said [12: 568].

The **proud** mother, unable to resist the temptation to show her Totty, passed at once into the back kitchen, in search of her [...] [7: 92].

[...] she knew that Amelia would tell her mother, who would probably tell Joseph, or who, at any rate, would be pleased by the compliment paid to her son. All mothers are. If you had told Sycorax that her son Caliban was as handsome as Apollo, she would have been pleased, witch as she was [12: 20].

Основною причиною байдужості матері до дитини є відсутність материнського інстинкту, що імпліцитно пов'язується з перевагою у жінки раціонального начала над емоційним. При цьому подібні якості характерні незалежній жінці, яка самостійно досягає усього в житті. Прикладами таких жінок є Ребекка Шарп та мадам Бек з роману "Villette". Як зазначає дослідниця "Villette" "Дж. Ньютон, мадам Бек змушена страждати від „хворо-

би”, типової для незалежної героїні роману XIX ст. Вона зовсім позбавлена емоційності та сердечності [285]. Незалежна героїня виявляється нездатною до сильних емоційних проявів, пов’язаних з материнством:

Her own children drew her into no deviation from the even tenor of her stoic calm. [...] she never seemed to know the wish to take her little children upon her lap, to press their rosy lips with her own, to gather them in a genial embrace, to shower on them softly the benignant caress, the loving word [6: 118].

[...]madame would just calmly put out one hand, so as to prevent inconvenient concussion from the child’s sudden onset: ‘Prendsgarde, mon enfant!’ she would say unmoved, patiently permit it to stand near her a few moments, and then, without smile or kiss, or endearing syllable, rise and lead it back to Trinettes [6: 118].

Варто відзначити, що незалежні жінки, зображені у творах, є або французженками, як мадам Бек, або наслідують французькі звичаї, як Ребекка:

She had not, to say truth, seen much of the young gentleman since his birth. After the amiable fashion of French mothers, she had placed him out at nurse in a village in the neighbourhood of Paris [12: 350].

Відсутність материнського інстинкту означає не тільки нездатність любити власну дитину, але й нездатність любити природу, а також емоційну неповноцінність жінки, її зацікавленість лише матеріальним світом:

The round downy chicks peeping out from under their mother’s wing never touched Hetty with any pleasure, that was not the sort of prettiness she cared about, but she did care about the prettiness of the new things she would buy for herself at Treddleston fair with the money they fetched [7: 155].

Для опису жінки, що нездатна до материнських почуттів, вживається лексика з таким значенням:

1. Каміння:

*I could see, though she’s been at the nussin’ o’ the child iver since it was a babby. It’s my belief her heart’s as hard as a **pebble**’ [7: 156].*

*O, thou poor lonely little benighted boy! Mother is the name for God in the lips and hearts of little children; and here was one who was worshipping a **stone** [12: 364].*

*Madame’s face of **stone** (for of stone in its present night aspect it looked: it had been human, and, as I said before, motherly, in the salon) betrayed no response [6: 87].*

2. Тварина:

*‘She’s no better than a **peacock**, as ‘ud strut about on the wall and spread its tail when the sun shone if all the folks i’ the parish was dying [7: 156].*

Неприязнь до дитини може бути викликана соціальними чинниками, зокрема появою позашлюбної дитини:

*When the infant had taken its fill the young mother sat it upright in her lap, and looking into the far distance dandled it with a gloomy **indifference** that was almost **dislike** [10: 113].*

Поява позашлюбної дитини порівнюється з порушенням суспільних законів. Жінка, що народжує дитину без чоловіка, є культурним аутсайдером.

So passed away Sorrow the Undesired—that intrusive creature, that bastard gift of shameless Nature who respects not the social law [10: 120].

Водночас природний материнський інстинкт іноді бере гору над почуттям образи:

The baby’s offence against society in coming into the world was forgotten by the girl-

mother; her soul's desire was to continue that offence by preserving the life of the child [10: 116].

"She's fond of that there child, though she mid pretend to hate en [10: 114].

Отже, Вікторіанство характеризується намаганням досягнути ірраціональну, не завжди романтичну сутність материнства. Водночас у цей період ще переважає ідеалізація та уникання «біологізації» материнської природи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бартиш С. Культурні моделі концепту «материнство» та способи їх реалізації у дитячій поезії: на матеріалі творчості Марійки Підгірянки [Текст] / С.Бартиш // *Studia Methodologica* – Тернопіль : ТНПУ, 2011. – Вип. 31. – С. 192-197.
2. Кісь О. Андроцентричний дискурс в історичних науках [Текст] / О. Кісь // *Філософсько-антропологічні студії* – 2001: Спецвипуск. – К.: СтилоС. – С. 43 – 58.
3. Марчук У. Б. Особливості функціонування концепту «Мати (Мама)» в індоєвропейському лінгвокультурному просторі [Текст] / У. Б. Марчук // *Вісн. Житомирського держ. ун-ту.* . – Випуск 39. Філологічні науки. – 2008. – С. 213-217.
4. Старовойтова Х. В. Архетип матері в сучасній французькій драмі: лінгвокогнітивний аспект [Текст]: Автореф. дис. ...канд. філол. наук. – К., 2008. – 24 с.
5. Briggs A. *Victorian People: A Reassessment of Persons and Themes, 1851 - 67* [Text] / A. Briggs – Chicago: Univ. of Chicago Press, 1972. – 312 p.
6. Bronte Ch. *Villette* [Text] / Ch. Bronte – L.: David Campbell Publ. Ltd., 1992. – 657 p.
7. Eliot G. *Adam Bede* [Text] / G. Eliot – L.: Penguin Books Ltd., 1994. – 507 p.
8. Eliot G. *The Mill on the Floss* [Text] / G. Eliot – L.: Penguin Books Ltd., 1994. – 535 p.
9. Gaskell E. *Mary Barton* [Text] / E. Gaskell – L.: Penguin Books Ltd., 1994. – 372p.
10. Hardy T. *Tess of the d'Urbervilles* [Text] / T. Hardy – L.: Penguin Books Ltd., 1994. – 508 p.
11. Newton J. *Villette* [Text] / J. Newton // *Feminist criticism and social change* / Ed. by J. Newton and D. Rosenfelt. – N.Y., L.: Methuen. –1984. – P.105-133
12. Thackeray W. M. *Vanity Fair* [Text] / W. M. Thackeray – L.: Penguin Books Ltd., 1994. – 672 p.

Стаття надійшла до редакції 08.09.14

А.Л. Орел, канд. філол. наук
КНУ ім. Тараса Шевченка, Киев

МАТЕРИНСТВО В ЕПОХУ ВИКТОРИАНСТВА: ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

В статье изучается лингвокультурологический аспект материнства в викторианскую эпоху, рассматриваются лексические средства, с помощью которых создается образ матери в викторианских романах.

Ключевые слова: материнство, Викторианство, лингвокультурология

Anna L. Orel, PhD

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

VICTORIAN MOTHERHOOD: LINGUISTIC AND CULTURAL ASPECTS

The article deals with the linguistic aspect of motherhood in the Victorian era, and the lexical means by which the image of a mother in Victorian novels is created.

Key words: *motherhood, Victorian epoch, cultural studies.*

УДК 808.1:159(922)

О. Осадча, асп.

КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

МОВА ФАНТАСТИКИ (на матеріалі творів українських письменників-фантастів початку ХХ століття)

Стаття присвячена розгляду проблеми – мова творів українських письменників-фантастів початку ХХ століття. Вивчення мови української фантастики перебуває в контексті досліджень мовних особливостей художньої літератури та вивчення стилістичних особливостей мовлення художніх творів певної епохи та авторських ідіолектів як її часткових втілень.

Ключові слова: *мова, змінена модальність, концепт, неологізми, наукова фантастика.*

Мова фантастики становить значний інтерес з точки зору сучасної лінгвістики, що спричинено доволі винятковим місцем фантастичних текстів у світовій літературі.

Головною відмінністю цих текстів, що безпосередньо впливає на їхні мовні особливості, є змінена модальність щодо емпіричної дійсності. Проте, творячи нібито абсолютно «нові» варіанти реальності, фантастична проза тільки ілюструє давно помічену закономірність людського пізнання і мислення: неможливо створити в уяві концепт чи образ, який би не був зіптертий на певний відсоток уже відомої з досвіду інформації [1].

Більшості прозових творів, що належать до епосу як роду літератури, не властиві активні словотворчі процеси та надмірна експресивність, що ними досягається. Ці характеристики були віддавна притаманні ліричним жанрам, і саме в них найбільш активними завжди були процеси словотворення (наприклад, неологізми Павла Тичини, Михайла Старицького та ін.). Мова прозових текстів лише від епохи романтизму почала поступово втрачати свій стабільний словник. Тому фантастична література ХХ століття постає як закономірне продовження довготривалих процесів реформування і переосмислення ролі мовних компонентів в прозових творах. Адже якщо в ліричному творі неологізми слугували для відтворення індивідуального переживання автора чи ліричного героя, то в фантастичному творі неологізми слугують для конструювання альтернативної чи «мож-

© О. Осадча, 2014